

Valokuva
Esa Itkonen.

RAIMO ANTTILA 60-VUOTIAS

UCLA:n (= *University of California, Los Angeles*) yleisen kielitieteen ja indoeuropeistiikan professori Raimo Anttila täytti 60 vuotta 21.4.1995.

Raimo Anttila syntyi Liedon Vintalan kylässä, äitinsä Tyyne Anttilan (o.s. Alikirri) kotitalossa. Isä Lauri Anttila ja äiti siirtyivät pian töihin Turkuun, ja uudeksi kotipaikaksi tuli Raision Pläkkikaupunki (josta on sittemmin tullut osa Turkua). Koulunsa Raimo kävikin Turussa. Oltuaan välillä sotalapsena Ruotsin Lapissa v. 1944–1945 hän siirtyi Turun Lyseoon v. 1947 ja valmistui ylioppilaaksi v. 1955. Turun yliopistossa hän opiskeli englantia, saksaa, latinaa ja kreikkaa ja valmistui maisteriksi v. 1961. Pro gradu -työ kuului tilastotieteellisen tyyli tutkimuksen alaan, ja sen keskeiset tulokset julkaistiin myöhemmin artikkelina.

Opiskelualan valinta ei ollut sattuma. Raimo Anttila on tarkoin kuvannut kielitieteellistä »herätystään» eli hetkeä, jolloin hän nuorena poikana pellon laitaa kävellessään tajusi suomen *pelto*-sanana ja saksan *Feld*-sanana sukulaisuuden. Näin herännyt mielenkiinto ei ole sen koommin päässyt sammumaan.

Lukuvuoden 1961–62 Raimo Anttila vietti Torontossa opiskellen englantia, yleis-

tä kielitiedettä ja tilastotiedettä. Hänen aikomuksenaan oli ollut palata Suomeen, mutta sattuma puuttui peliin. Hänelle tarjoutui mahdollisuus kielitieteen jatko-opintoihin Yalen yliopistossa, eikä näin hyvää tilaisuutta voinut jättää käyttämättä. Yalessa vaikuttivat mm. Bernard Bloch, joka oli USA:n strukturaalikielitieteen johtohahmoja, sekä etevä indoeuropeisti Warren Cowgill. Yallessa Anttila oli v. 1962–65 toimien välillä mm. Blochin assistenttina. Hänen väitöskirjatyönsä ohjaaja oli Cowgill, ja väitöskirja *Proto-Indo-European Schwebe-ablaut* hyväksyttiin v. 1966.

Yalesta Anttila siirtyi USA:n länsirannikolle ja nousi ripeästi UCLA:n kolmivaiheisessa professorihierarkiassa (1966–1971 *assistant professor*, 1971–1974 *associate professor*, 1974– *full professor*). Vuosina 1972–1974 hän toimi Helsingin yliopiston yleisen kielitieteen professorina, mutta suuren maailman kutsu oli sillä kertaa liian voimakas.

Anttilan tieteellinen tuotanto on epätavallisen laaja ja monipuolinen; tällä hetkellä hänen julkaisuluettelonsa käsittää yli 140 nimikettä. Lähtökohdan muodostaa jo edellä mainittu väitöskirja, joka käsittelee erästä indoeuropeistiikan klassista ongelmaa ja ratkaisee sen. Indoeurooppalaisessa kanta-

kielessä esiintyi kaksi ablaut-vaihtelua täyden asteen ja katoasteen välillä CERC ~ CŦC (esim. *deik- ~ *dik-) ja harvinaisempi CREC ~ CŦC (esim. *dyew- ~ *diw-). (C edustaa konsonanttia ja R resonanttia.) Benveniste oli olettanut kolmannenkin vaihtelun, nimittäin CREC ~ CERC (esim. *dyew- ~ *deiwi-). Anttila osoitti kuitenkin, että tämän vaihtelun jälkimmäinen jäsen on johdettu analogisesti muodosta *diw- määrällisesti yleisemmän vaihtelun ensimmäisen jäsenen (esim. *deik-) tarjoaman mallin mukaisesti. Anttilan pysyvää mielenkiintoa indoeuropeistiikkaa kohtaan osoittavat hänen monet myöhemmät etymologiset julkaisunsa, joissa hän on mm. löytänyt muinaiskreikasta uuden *n*-vartalon. Häneltä on paraikaa valmistumassa laaja indoeurooppalaista *ag-sanuetta käsittelevä työ.

Teoksessaan *An introduction to historical and comparative linguistics* (1972, uusi laajennettu painos 1989) Anttila pysyy kielihistoriassa mutta siirtyy yleisen kielitieteen alueelle. Hän esittelee perusteellisesti kielten välisen komparatiivisen tutkimuksen ja yhtä kieltä koskevan sisäisen rekonstruktion menetelmät sekä kielenmuutoksen käsitteen. Jo väitöskirjassa esiintynyt analogian käsite nostetaan sille kuuluvaan asemaan. Erityisen huomionarvoista on semioottisen näkökulman omaksuminen suhteessa kielenmuutokseen ja kieleen yleensä. Se tapa, jolla Anttila soveltaa sellaisia semioottisia peruskäsitteitä kuin ikonisuus ja indeksikaalisuus, on sittemmin saanut monia seuraajia ja jäljittelijöitä. Tämä kirja on alan perusteos ja tulee pysymään sellaisena.

Anttila on myöhemmissä julkaisuissaan käsitellyt seikkaperäisemmin *Introduction*-teoksessa esiin tulleita teemoja. Analogialle on omistettu kokonainen monografia, nimeltään luonnollisesti *Analogy* (1977). Siinä osoitetaan seikkaperäisesti analogian eli rakenteellisen samankaltaisuuden rooli kielten eri tasoilla ja kytketään analogian tajua-

minen abduktioon eli siihen prosessiin, jossa selitystä kaipaava ilmiö muutetaan ymmärrettäväksi. Anttila korostaa perustellusti abduktion ennustamatonta tai luovaa luonnetta. Vastaava ilmiö puuttuu elottomasta luonnosta, ja siksi on johdonmukaista, että Anttila on 70-luvulta lähtien »upottanut» kielitiedekonseptionsa hermeneuttiseen filosofiaan. Toinen komponentti Anttilan taustafilosofiassa on Peirce. Myös tämä on johdonmukaista, sillä Peirce on sekä eräs modernin semiotiikan perustajista että abduktio-käsitteen luoja. Edelleen *Analogy*-kirjassaan Anttila arvostelee tuimasti generativistien kaksinaista suhtautumista analogiaan: käsite hylätään virallisesti ja salakuljetetaan sitten pieninä osina takaisin teoriaan (vrt. tuonnempana).

Artikkeleissa »Allomorfiin semiotiikka» (1974), »The indexical element in morphology» (1975) ja »The metamorphosis of allomorphs» (1976) Anttila osoittaa yleensä »pelkäksi variaatioksi» ymmärrettyjen allo-muotojen funktionaalisuuden. Näin tehdessään hän tavallaan soveltaa morfologian tasolla samaa oivallusta, jota edesmennyt Mikko Korhonen sovelsi fonologiaan »kvasifoneemin» käsitteellään. Edelleen näissä samoissa artikkeleissa ynnä vielä seikkaperäisemmin artikkelissa »Dynamic fields and linguistic structure: a proposal for a Gestalt linguistics» (1977) ynnä monografiassa *The field theory of meaning and semantic change* (1991) Anttila osoittaa, että on tarkoituksenmukaista ymmärtää mm. taivutusparadigmat »kentiksi», joiden eri osat ovat jatkuvassa vaikutusyhteydessä toinen toisiinsa. Tässä täsmennetään mainiolla tavalla Hermann Paulin sinänsä oikeaa mutta hieman impressionistiseksi jäävää näkemystä, jonka mukaan morfologiset ja syntaktiset rakenteet muodostavat sisäiseltä koheesioasteeltaan vaihtelevia »mielleryhmiä» (*Vorstellungsgruppen*). Kuten Anttila on itse todennut, samaa tar-

▷

kastelutapaa edustaa syntaksin tasolla Terho Itkosen artikkeli »Syntaktisten vaikutusyhteyksien luonteesta» vuodelta 1977. Sen sijaan, että generativistiselle kuvaukselle ominaiseen tapaan korostettaisiin rakenteiden sisäisiä, abstraktiotasojen erolle perustuvia »vertikaalisia» suhteita, korostetaan rakenteiden välisiä »horizontaalisia» suhteita.

Hahmon käsitettä Anttila on soveltanut myös affektiiviseen sanastoon, mm. artikkeleissa »Affektiivis[-deskriptiivis-onomatopoeettis]ten sanojen asema kielen merkityssysteemissä» (1976) ja »Toward a semiotic analysis of expressive vocabulary» (1977). Läpi tuotantonsa Anttila on korostanut jo antiikin ajattelussa, etenkin stoalaisilla esiintynyttä yksi merkitys – yksi muoto-periaatetta. Hahmon, ehkä laajankin, ymmärtäminen *yhdeksi* muodoksi saattaa tämän periaatteen piiriin myös sellaisia ilmiöitä, jotka eivät sinne ensi näkemältä kuulu. Laajentamalla esim. strukturalistista morfeemikäsitettä tähän suuntaan voidaan sitä vastaan suunnattu generativistinen kriittikki osoittaa paljolti aiheettomaksi.

80-luvulta lähtien Anttila on suunnannut etymologisia tutkimuksiaan myös suomalais-ugrialaisten kielten alueelle. Artikkeleissa »Finnish *ovela* 'sly', 'cunning' and the Baltic Finnic outer local cases» (1984), joka on kirjoitettu yhdessä Eeva Uotilan kanssa, yhdistetään hämmästyttävällä ja silti vakuuttavalla tavalla otsikossa mainittujen kielellisten yksikköjen etymologiat. Itämerensuomessa esiintyvien indoeurooppalaisten lainasanojen tutkimuksessaan Anttila on ymmärrettävästi saanut vaikutteita Jorma Koivulehdolta.

Sen lisäksi, että on harjoittanut monipuolista kielitieteellistä tutkimusta, Anttila on halunnut myös selventää oman tutkimuksensa tieteenfilosofisia perusteita. Osa näitä prosessia hän on rehabilitoinut perinteellisen filologian, mikä ei olisi ollut mahdollista ilman hyvää kielitieteen histo-

rian tuntemusta, ja — kuten jo edellä todettiin — hän on sijoittanut sen osaksi laajempaa hermeneuttista viitekehystä. Tämä selvitystyö on tapahtunut ensisijaisesti seuraavissa artikkeleissa: »Linguistics and philology» (1975), »Philology and metascience» (1979), »Language, cognition, and linguistics» (1985) ja »Historical explanation and historical linguistics» (1992). Diakronisen kielitieteen perusteita tutkiessaan Anttila on tullut huomaamaan sosiaalitieteiden filosofiasta tutun *pattern explanation* -käsitteen käyttökelpoisuuden: ilmiö selitetään osoittamalla sen koherenssi muiden, periaatteessa samalla abstraktiotasolla sijaitsevien ilmiöiden kanssa eikä saattamalla se huomattavasti abstraktimpien »lakien» alaisuuteen. Tätä näkemystä perustellaan mm. artikkeleissa »Pattern explanation: the survival of the fit» (1989; huomattakoon *fit*-sanaan liittyvä leikillinen kaksitulkintaisuus) sekä »Pattern explanation and etymology» (1994). Anttilan intressipiiriin laajuutta todistavat mm. artikkelit nostraaattisesta hypoteesista, lapin »murteiden» (vs. kielten) sosiaalisesta statuksesta ja käänköskokoelma »Haikuja haikeudesta».

Jo edellä esitetyt viittaukset Korhoseen, T. Itkoseen ja Koivulehtoon osoittavat, että huolimatta asuinpaikan etäisyydestä Anttila on onnistunut ylläpitämään kiinteät suhteet suomalaisiin kielitieteilijöihin. Julkaisuisaan hän onkin tehnyt Suomen kielitiedettä tunnetuksi kiitettävällä tavalla. Samalla hän on runsaalla esimerkkiaineistollaan tehnyt suomea kielenä tunnetuksi.

Anttilan vaikutus Suomen kielitieteen näkyy mm. siinä, että osa siitä 70-luvulla aloittaneesta lingvistipolvesta, johon itsekin kuulun, on lähinnä juuri häneltä oppinut arvostamaan yleiskielitieteellisesti suuntautunutta kielihistorian tutkimusta. Lähtökohta tälle asenteelle on sellaisten dikotomioiden kuin *langue* – *parole* ja synkronia – diakronia suhteellisuuden tajuami-

nen. Nyt 90-luvun puolivälissä tätä ollaan taas keksimässä suurella työllä ja tuskalla. Olenkin joutunut toteamaan, että ainakin osa nuoremasta lingvistipolvesta ymmärtää varsin vähän kielihistorian ja etenkin etymologisen tutkimuksen luonteesta ja merkityksestä. Pika-apua tähän polttavaan ongelmaan löytyy esim. Anttilan artikkelista »Etymologiasta — esimerkiksi», joka on julkaistu ensisijaisesti Turussa vaikuttavien lingvistien yhteisjulkaisussa *Kielitieteen kentän kartoitusta* (1992).

Eräs Anttilan tuotantoa hallitseva piirre on antagonistinen suhtautuminen generatiiviseen kielitieteeseen. Teoksessa *Uusimman äännehistorian suunnasta ja luonteesta* (1969) hänen asenteensa oli vielä melko myötämielinen. Asenteen muutoksen aiheuttivat tietyt negatiiviset piirteet, jotka ovat osoittautuneet generativismille tunnusmerkillisiksi: näkökulman supistaminen vain tietäntyyppiseen aineistoon; täydellinen piittaamattomuus yhtäältä aiemmasta tutkimuksesta ja toisaalta muissa viitekehyksissä samanaikaisesti harjoitusta tutkimuksesta; tästä seuraava taipumus tehdä omissa nimissään »keksintöjä», jotka on muualla tiedetty iät ja ajat. Tällaisia kiistattomia virheitä ei Anttilan kaltainen rehellinen ihminen voi sivuuttaa. Tästä hänelle on koitunut monenlaista vaivaa. Useat sellaiset lingvistit, jotka ovat itse asiassa Anttilan kanssa samaa mieltä, myöntävät tämän yksityisesti mutta pitävät diplomaattisista syistä parempana salata sen julkisuudessa. Lisäksi monia entisiä generativisteja vaivaa heidän »syyllinen menneisyytensä»: he ovat tulleet Anttilan linjoille, mutta eivät kasvojen menettämisen pelosta voi myöntää tätä. Ja sitä paitsi ihmisluonto on kerta kaikkiaan sellainen, että rehellisyys herättää kateutta niissä, joilta tämä luonteenpiirre sattuu puuttumaan.

Suomalainen(kin) professorityyppi on usein hieman pönäkkä ja joskus tärkeile-

vyyteen taipuvainen. Muistan elävästi, miten miellyttävän vaikutuksen minuun teki 70-luvun alussa Raimo Anttilan rento ja jollain tapaa tasa-arvoinen olemus. Olemukseltaan hän ei ole sittemmin vanhentunut tippaakaan. Hänen vieraanvaraisuudestaan ovat päässeet nauttimaan yhtäläisesti UCLA:ssa käväisseet opiskelijat kuin professoritkin. Luonteensa anteliaisuuden Anttila on voinut yhdistää vallan poikkeuksellisiin käden taitoihin: pelkästään puukolla veistäen järjestyttävien lapsille miekat ja tussarit, ja perhevisiitin alkajaisiksi kiinnittyä lattiasta kattoon ulottuva peili seinään. Kuvaavaa kyllä, Anttila pitääkin yhtenä päätyönään 50-luvulla Ruotsin Lapisissa muuraamaansa uunia, jonka kaakelikoristeetkin hän itse valmisti. Sittemmin hän on kunnostautunut mm. talojen ja aittojen rakentajana ja kokoajana.

Anttila on nähnyt maailmaa. Hän on tottunut pyöräilemään Tahitin paahteessa etymologian koukeroista neuvoa pitäen. Meksikossa hän on joutunut myhäillen seuraamaan paikallisväriä hakevaa nuorempaa kollegaansa. Kotonaan hän on Suomen keksässä, vaikka se voi joskus olla henkeä salpaavan kylmä, märkä ja tuulinen. Parhaiten hän kuitenkin rentoutuu Kalifornian vuoristossa. Siellä suurten puitten katveessa maailman murheet alkavat näyttää loppujen lopuksi varsin pieniltä.

Raimo Anttila on hedelmällinen ajattelijana. Olen eräissä tapauksissa tajunnut vasta vuosien kuluttua hänen ajatustensa todellisen merkitsevyyden, ja olen varma siitä, että muilla on ollut ja tulee olemaan vastaavantilaisia kokemuksia. Anttila on toiminut maailmalla Suomen kielitieteen edustajana, usein vaikeissa oloissa. Syntymäpäivänään hän on ansainnut vilpittömät onnentoivotukset. ■

ESA ITKONEN

Mäkitorpantie 17 E 46, 00640 Helsinki

Sähköposti: eitkonen@utu.fi